

КОМУНІКАТИВНЕ СПРЯМУВАННЯ У НАВЧАННІ РІДНОЇ МОВИ

У статті розглядається актуальна проблема формування комунікативної компетенції учнів на уроках рідної мови. Автор узагальнює погляди науковців на цю проблему і зупиняється на найбільш актуальних у світлі комунікативної спрямованості шкільного курсу.

Ключові слова: комунікативна компетенція, мовленнєве спілкування, комунікативні уміння.

На сучасному етапі комунікативна компетенція – вищий щабель в ієрархії компетенцій – являє собою їх єдність, розширює й поглиблює мовну й лінгвістичну компетенції. Звернення до комунікативної компетенції в якості мети навчання й базового компонента культури обумовлене новим підходом до феномена вербального спілкування як змістового аспекту соціальної взаємодії, в якій відбувається психічний, соціальний й інтелектуальний розвиток особистості.

Аналіз діючих програм з української мови дає змогу констатувати, що всі вони орієнтують на підпорядковане вивчення правил, засвоєння структурних системних зв'язків у мові комунікативній спрямованості шкільного курсу. Випускник школи повинен не тільки опанувати основні розділи мовознавства, а й активно використовувати мову як засіб спілкування і самовираження, вільно висловлювати власні думки, в усній та писемній формі здійснювати мовленнєву діяльність.

Мета статті – узагальнити теоретичні, лінгвометодичні здобутки вітчизняної і зарубіжної науки в розв'язанні проблеми формування комунікативної компетенції учнів на уроках рідної мови.

До 60-70-х років ХХ ст. характерним для радянської методики викладання мови було обмеження мовленнєвої практики, у результаті чого відбувалося суто теоретичне засвоєння мовної системи, розвиткові комунікативних умінь увага не приділялася.

Починаючи з кінця 60-х років ХХст., відбувається реалізація єдності діади

„мова – мовлення ” в шкільних програмах, підручниках, у теоретичній і практичній методиці; з’являються нові методичні моделі, на яких основані конкретні технології представлення лінгвістичних знань, формування мовних і мовленнєвих умінь. На користі практичного застосування лінгвістичних знань наголошували російські (М.Т.Баранов, В.І.Капінос, Н.М.Алгазіна, П.Ф.Івченков, Н.А.Пльонкін, Л.П.Федоренко) й українські (О.М.Біляєв, І.С.Олійник, М.Г.Стельмахович, Г.М.Іваницька, В.Я.Мельничайко, Л.М.Симоненкова) методисти.

Слід зазначити, що успішному розвитку методики мови сприяли експериментальні дослідження психологів Г.С.Костюка, І.О.Синиці, Л.М.Проколієнко. Так, наприклад, роботи І.О.Синиці з психології мовлення привернули увагу лінгводидактів до психологічного осмислення й обґрунтування методів і прийомів роботи, системи та характеру вправ із розвитку усного й писемного мовлення учнів. А його ідея про те, що будь-яке оформлення думки (усне, письмове) слід розглядати як особливу комунікативну задачу, основна специфіка якої полягає в наявності різних способів її розв’язання, не втратила актуальності для методики навчання мови й на сьогоднішній день.

Значним кроком уперед, на наш погляд, було також поширення в шкільній практиці 60-х років ситуативних вправ: комунікативна мета завдання під час їх виконання виступала на перший план, ніби витісняючи „навчальну” мету; мовлення мало вигляд не „навчального говоріння”, а природного акту, спрямованого на задоволення потреби в спілкуванні, комунікації. На жаль, наукове обґрунтування методики застосування ситуативних вправ як засобу розвитку комунікативного мовлення учнів було зроблене аж у 2002 році в дисертаційному дослідженні Л.С.Шевцової.

На необхідності перебудови навчання мови в школі наголошував у 80-х роках відомий український методист О.М.Біляєв. Він зазначав, що „учні повинні не просто вивчати українську мову, а вчитися володіти нею як важливим засобом спілкування”[1, 52], тобто завдання уроків мови полягає в навчанні дітей мовленнєвого спілкування. Констатуючи відсутність належної глибини, повноти й системності в знаннях учнів, він переконливо доводив, що такі знання не можуть

бути міцною основою формування мовних і мовленнєвих умінь.

Дослідження особливостей і динаміки усного мовлення школярів, виявлення недоліків і з'ясування причин їх появи в самостійних висловлюваннях учнів та розробка системи розвитку навичок зв'язного усного мовлення належало Т.О.Ладиженській [2]. Поділяючи точку зору М.І.Жинкіна про необхідність створення на уроці ситуації живого спілкування як основної умови продуктивності роботи з розвитку усного мовлення, вона розробила таку систему навчання усного спілкування, яка ґрунтується на засвоєнні учнями компонентів типових мовленнєвих ситуацій (місце висловлювання, аудиторія, наявність і кількість реципієнтів, рівень їхньої обізнаності із предметом мовлення тощо).

Таким чином, мовленнєва підготовка школярів до оволодіння усним монологічним мовленням передбачала важливий на даному етапі розвитку методичної науки підхід — засвоєння відомостей про ознаки усного мовлення в системі „екстралінгвістичні фактори (функції мовлення, мета й умови висловлювання) — мовні засоби, зумовлені цими факторами”.

Ще в 70-80-і роки проблема формування комунікативних умінь для подальшого навчання й успішного спілкування стає ключовою й в американській школі. У цей період Асоціація мовленнєвої комунікації США видає психолого-педагогічні роботи з проблем організації спілкування, у шкільну практику вводиться курс спілкування. Найцікавішими для нашого дослідження є Рекомендації з навчання школярів спілкування (1978р.) [3, 4].

У Рекомендаціях підкреслюється необхідність розвитку у школярів таких умінь і навичок у сфері усної комунікації: — уважно слухати розмовне мовлення; — користуватися словами, вимовою, граматикою й невербальними знаками відповідно до ситуації; — уміло користуватися голосом; — виділяти головні ідеї в повідомленнях, відрізнити факти від суджень; — розрізнити інформативні й переконливі повідомлення; — помічати, коли слухач не розуміє твого повідомлення; — викладати думки зрозуміло й точно; — аргументовано захищати свою точку зору; — будувати свої повідомлення послідовно й логічно; — ставити точні питання з метою отримати потрібну інформацію; — правильно відповідати на питання; —

давати точні й лаконічні вказівки; — адекватно передавати іншу точку зору; — описувати різницю в судженнях; — уміти висловлювати іншим свою точку зору.

Вважаємо, що вищезазначені вміння можна вважати комунікативними, оскільки їх сформованість у людини забезпечить неконфліктне, успішне спілкування.

Поряд із розвитком ідеї взаємопов'язаного навчання мови і мовлення у 80-х роках популярності набув функціонально-стилістичний (або функціонально-мовний) підхід до вивчення мови (В.Я.Мельничайко, Л.М.Паламар, Л.О.Варзацька, В.І.Бадер), який передбачав формування мовленнєвих умінь на основі аналізу та засвоєння функціонування мовних одиниць у мовленні.

У цей же час в теорії лінгводидактики виокремився новий комунікативно-прагматичний підхід, який назвали „комунікативною революцією”. Учені почали розглядати мовну систему в тісному зв'язку з умовами її використання, функціонування, засвоєння й тими змінами, що відбуваються в процесі спілкування; з'являються нові терміни — „мовленнєве спілкування”, „комунікація”, „комунікативна компетенція”.

В українській науці проблему навчання школярів на основі комунікативно-діяльнісного підходу порушили М.С.Вашуленко, І.П.Гудзик, О.Н.Хорошковська, Т.К.Донченко, М.І.Пентилюк, Г.Т.Шелехова.

Увага до комунікативної функції мови виявилась у відборі теоретичного матеріалу, у формуванні в учнів практичних умінь, які дозволяють застосовувати певні мовні конструкції у власному мовленні. Учні почали отримувати відомості про правила мовленнєвого етикету, про комунікативну функцію мови і засоби її реалізації. Однак теоретична нерозробленість проблем мовленнєвої комунікації як форми спілкування людей ще обмежувала можливості методистів у реалізації комунікативної спрямованості у викладанні мови. До 90-х років існували протиріччя між теоретичною розробкою аспектів методики розвитку мовлення й застосуванням їх на практиці, між програмовими вимогами й рівнем володіння мовленнєвими вміннями й навичками, між аспектними й спеціальними уроками розвитку мовлення, між володінням теорією й комунікативною компетенцією.

Сьогодні потреба у вирішенні проблеми формування в учнів комунікативних

умінь постає особливо гостро, оскільки на розвиток комунікативних умінь і навичок школярів орієнтують усі нові освітні документи, які водночас є важливим теоретико-практичним підґрунтям.

У світлі комунікативного підходу окремі аспекти проблеми формування комунікативних умінь школярів середньої і старшої ланки досліджувалися Т.К.Донченко (методи організації навчальної діяльності учнів, спрямовані на формування комунікативних умінь), Г.Т.Шелеховою (система роботи з розвитку зв'язного мовлення), Н.Н.Веніг (формування мовленнєвої компетенції старшокласників), С.А.Омельчук (формування мовленнєво-комунікативних умінь у процесі вивчення складних речень), А.В.Нікітіною (лексико-стилістичний аналіз тексту як засіб удосконалення комунікативних умінь), Л.С.Шевцовою (ситуативні завдання як засіб розвитку зв'язного мовлення).

Отже, проблема формування комунікативної компетенції школярів хоч і не нова, але актуальна. Вона вимагає комунікативного підходу до навчання рідної мови, у контексті якого першочерговим завданням є формування умінь і навичок мовленнєвого спілкування, розвиток здібностей здійснювати комунікацію, а спосіб опанування мови вбачається в її практичному використанні.

Однак незважаючи на теоретичні дослідження і те, що зазначена проблема відображена в чинних програмах і підручниках з рідної мови, в українській методиці вона не знайшла вичерпного розв'язання і потребує подальшого удосконалення змісту і структури уроків рідної мови, форм та методів роботи над зв'язним мовленням учнів.

Література

1. Беляєв О.М. . Про перебудову навчання мови в школі // Українська мова та література в школі. — 1989. — №8. — С. 46-53.
2. Ладыженская Т.А. Исследования по развитию связной речи учащихся. — М.: Педагогика, 1975. — 255с.
3. Boileau Don M. Speaking / Listening: Much Used, Little Taught. Reston: NASSP, 1984.- P.4 .

В статтє рассматриваеться актуальная проблема формирования коммуникативной компетенции учащихся на уроках родного языка. Автор

обобщает взгляды ученых на эту проблему останавливается на наиболее актуальных в свете коммуникативной направленности школьного курса.